

چهل گفتار

در مردم شناسی میبد

دکتر بهمن بهمنی و هشتم

مردم نگاری آیین ها و بازی ها

محمد سعید جانب اللهی

گفتار ۳۳ تا ۴۰

فهرست گفتارها

(دفاتر هشتگانه)

	دفتر اول ، فرهنگ و فناوری قنات
۲۶	گفتار اول: فن آوری حفر قنات
۵۲	گفتار دوم: نظام های سنتی سنجش زمان
۶۳	گفتار سوم: مدیریت توزیع و تقسیم آب قنات
۱۱۲	گفتار چهارم: مدیریت حفاظت و نگهداری قنات
۱۳۴	گفتار پنجم: نقش قنات در معماری سنتی
۱۴۲	گفتار ششم: نقش قنات در شناسایی بافت سنتی میبد
	دفتر دوم و سوم مردم شناسی اقتصادی
۴۵	گفتار هفتم: خوراک
۱۰۸	گفتار هشتم: پوشاک
۱۴۸	گفتار نهم: مسکن و معماری سنتی
۱۸۲	گفتار دهم: معماری اماکن (اماکن عمومی، اماکن مذهبی)
۲۰۰	گفتار یازدهم: تحلیل فضایی مسکن و فرهنگ سکونت
۲۲۷	گفتار دوازدهم: مردم شناسی شهری
۲۷۶	گفتار سیزدهم: نظام کشاورزی
۳۳۴	گفتار چهاردهم: باغداری
۳۷۳	گفتار پانزدهم: صنایع بومی وابسته به کشاورزی
۴۲۷	گفتار شانزدهم: صنایع دستی وابسته به دامداری بومی و غیربومی
	(۱- مو تابی ۲- قالی بافی)
۴۵۲	گفتار هفدهم: سفالگری (کواره سازی، نانی سازی)
۴۹۱	گفتار هیجدهم: نقش و نگارهای عامیانه
	دفتر چهارم ، صنایع کهن بومی و دانش عامه
۴۰	گفتار نوزدهم: صنایع کهن میبد (حرفه ها و پیشه ها)

۱۳۴	گفتار بیستم: کوتی‌ها (مهاجرت و مهاجرین فصلی)
۱۸۲	گفتار بیست و یکم: مالکیت و حقوق عرفی
۳۶۸	گفتار بیست و دوم: پزشکی سنتی و عامیانه
۵۲۵	گفتار بیست و سوم: واحدهای اندازه‌گیری، گاه‌شماری
۵۵۲	گفتار بیست و چهارم: مکتب و مدرسه
	دفتر پنجم، گویش و ادبیات عامه
۱۷	گفتار بیست و پنجم: گویش میبد
۲۹	گفتار بیست و ششم: قصه و مثل
۳۰۷	گفتار بیست و هفتم: ضرب‌المثل، اصطلاحات
۳۶۹	گفتار بیست و هشتم: ترانه‌ها و ادبیات کودک
۴۳۵	گفتار پیوست: ساختارشناسی فاسه‌ها و ضرب‌المثل‌ها
	دفتر ششم، آیین‌های گذر و نظام خویشاوندی
۱۹	گفتار بیست و نهم: تولد
۴۳	گفتار سی‌ام: ازدواج و طلاق
۱۲۹	گفتار سی و یکم: نظام خویشاوندی و تبارشناسی مردم میبد
۲۰۷	گفتار سی و دوم: مرگ و شهادت
	دفتر هفتم و هشتم، مردم‌نگاری آیین‌ها و بازی‌ها
	دفتر هفتم
	آیین‌های ملی و بازی‌ها
۱۵	گفتار سی و سوم: آیین نوروزی و جشن‌های سال شمسی
۴۵	گفتار سی و چهارم: بازی‌ها و سرگرمی‌ها
۹۷	گفتار سی و پنجم: موسیقی و هنر
	دفتر هشتم
۱۲۱	آیین‌های مذهبی
۱۳۵	گفتار سی و ششم: نمادها و نشانه‌های مذهبی
۱۵۷	گفتار سی و هفتم: آیین‌ها و مراسم محرم و صفر
۲۴۳	گفتار سی و هشتم: تعزیه

۳۲۹	گفتار سی و نهم: آیین‌های عبادی (اعیاد مذهبی، نذورات و قربانی)
۳۶۳	گفتار چهارم: فرقه‌های مذهبی
۳۸۳	پیوست ۱، جهان‌بینی
۳۸۹	پیوست ۲، مردم‌شناسی تطبیقی میبد
۴۲۱	پیوست ۳، بازنگری دفاتر ۱ تا ۶ و اصلاح لغزش‌ها
۴۴۹	پیوست ۴ مردم‌شناسی به‌روایت تصویر

فهرست موضوعات دفتر هفتم

۱۳	پیش‌گفتار
۱۵	گفتار سی و سوم
	آیین‌ها و جشن‌های ملی
۱۶	نوروز
۱۶	سفره‌ی هفت‌سین
۱۶	سال تحویل
۱۶	عیددیدنی
۱۸	عیدی
۱۸	نوروز سلطانی
۱۹	سیزده به‌در
۲۱	چهارده‌ی عید
۲۲	مراسم ماه‌های شمسی
۲۲	تیر
۲۲	فال‌گوش
۲۲	فال‌دوره
۲۴	دی
۲۴	چله‌ها
۲۴	۱- چله‌ی بزرگ
۲۴	۲- چله‌ی کوچک (پیرزن)
۲۴	۳- چله‌ی بازیار
۲۵	بهمن
۲۵	اسفند
۲۵	خرید حلوا ارده
۲۶	نشاسته‌گیری
۲۶	پنجه

۲۶	آش ججه
۲۶	قلیه‌ی زردک
۲۶	آش گندم
۲۷	چهارشنبه سرخی
۲۷	آماده‌سازی خوردنی‌های ویژه‌ی عید
۲۹	فرش کردن اتاق مهمانخانه
۳۰	حنابندان
۳۰	شب جمعه‌ی آخر سال
۳۰	لباس نو
۳۱	آیین‌های نوروزی در آذربایجان
۳۱	- اعیاد زردشتیان
۳۲	- پنجه‌ی کوچک و بزرگ
۳۲	خوراکی‌های سنتی پنجه و نوروز
۳۳	سفره‌ی نوروزی
۳۳	سیزده‌به‌در
۳۴	گهنبار
۳۴	جشن تیرگان
۳۴	پنجه‌وه
۳۵	چک و دوله
۳۵	مهرگان
۳۵	جشن سده
۳۵	هیرمبا
۳۶	ادیات روزها و ماه‌ها
۳۹	واژگان و اصطلاحات
	گفتار سی و چهارم
۴۵	بازی‌ها و سرگرمی‌ها
۴۶	پیشینه
۴۶	طبقه‌بندی بازی‌ها
۴۷	ابزار بازی

۴۷	مکان بازی
۴۷	زمان بازی
۴۸	شیوه‌های شروع بازی
۴۸	قرعه‌کشی تعیین نوبت
۴۸	بازی‌های شرطی
۴۹	تنبيه بازنده
۵۳	انواع بازی به ترتیب القبا
۵۳	۱- آفتاب مهتاب
۵۳	۲- آسه‌بیا اسه‌برو
۵۳	۳- اتلک توت تلک (ک و حسه په جوړه)
۵۵	۴- اتولگ بازی
۵۵	۵- انگشت بازی
۵۵	۶- اوگردونگ
۵۵	۷- او ورجسن
۵۵	۸- بادبادک بازی
۵۶	۹- بیز خوردن
۵۶	۱۰- پس چن تا
۵۶	۱۱- تاق و جف
۵۶	۱۲- تخم جنگی
۵۶	۱۳- تنوره ورجسن
۵۷	۱۴- تنه بازی
۵۷	۱۵- تيله بازی
۵۸	۱۶- جشن پتو
۶۰	۱۷- چلوبازی با چهار روایت
۶۲	۱۸- حمومگ مورچه داره
۶۲	۱۹- خروج بازی
۶۳	۲۰- در کجایی
۶۳	۲۱- در... هم بل
۶۳	۲۲- درنگ درنگ

۶۴	۲۳- درنه بازی
۶۴	۲۴- دنگی ونگی
۶۴	۲۵- دو دو دسنبول
۶۵	۲۶- زیر چوغ ردشدن
۶۵	۲۷- سرپاورچه
۶۵	۲۸- سله بازی
۷۰	۲۹- شاه‌دزبازی
۷۰	۳۰- شترک بازی
۷۰	۳۱- شوتگ بازی
۷۰	۳۲- شیطان‌بازی
۷۲	۳۳- عرده بازی
۷۲	۳۴- عموزنجیرباف
۷۳	۳۵- غرغره بازی
۷۳	۳۶- غوزغوزگ
۷۳	۳۷- قایم‌باشگ
۷۳	۳۸- قسم خاکگ
۷۳	۳۹- قطارگ
۷۵	۴۰- قلمگ بازی
۷۵	۴۱- کفتربازی
۷۶	۴۲- کلاغ پر
۷۸	۴۳- کواره بازی (یه قل دوقل)
۸۲	۴۴- گرگم در هوا
۸۲	۴۵- گِل بازی‌اگ
۸۳	۴۶- گوبازی
۸۴	۴۷- گو بر... زنگ
۸۴	۴۸- گو زرد میرعلا
۸۵	۴۹- گو گوسله پنیر
۸۵	۵۰- لی‌لی بازی (سوسون بازی)
۸۶	۵۱- مادرچگ

۸۶	۵۲- ما دعوا کردیم
۸۶	۵۳- مخالف بازی
۸۷	۵۴- مشت بزن کی بود
۸۷	۵۵- نون بازی
۸۷	۵۶- نون بیار کیاب بیر
۸۷	۵۷- هپ بازی
۸۷	۵۸- هف سنگ
۹۰	سرگرمی و تفریح
۹۳	ادبیات و فرهنگ بازی
۹۴	واژگان و اصطلاحات بازی
۹۷	گفتار سی و پنجم
	موسیقی و هنر
۹۷	موسیقی
۹۹	بازی های نمایشی
۱۰۰	۱- آسیابونه
۱۰۳	۲- بزازباشی
۱۰۶	۳- حالامرم تو آفتوئه
۱۰۷	۴- حکیم باشی
۱۰۸	۵- دیش گرفته
۱۰۹	۶- شیشه بازی
۱۱۰	۷- غربال سرگ
۱۱۲	۸- فاطمه دراز
۱۱۳	۹- کاسه بشقابی
۱۱۴	۱۰- مرغ دم کلگ
۱۱۵	۱۱- من زن دکتر نمشم
۱۱۸	یادداشت ها
۱۱۹	منابع دفتر هفتم
۱۲۱	دفتر هشتم آیین های سال قمری

فهرست جدول، طرح، سند

گفتار سی و سوم

جدول

- ۱- نام روزهای هرمه در تقویم زردشتیان ۳۱

گفتار سی و چهارم

جدول

- ۱- فهرست بازی های میبد ۵۱
 ۲- فهرست بازی های میبد ۵۲
 ۳- بازی های گروه سنی ۱-۵ سال ۵۳
 ۴- بازی های گروه سنی ۶-۱۰ سال ۵۴
 ۵- بازی های گروه سنی ۱۱-۱۵ سال ۷۷
 ۶- بازی های گروه سنی ۱۶-۲۰ سال ۸۴
 ۷- بازی های گروه سنی بالاتر از ۲۰ سال ۸۶

طرح

- ۱- سرپا و رجه، دو مرحله ۶۶
 ۲- سله بازی، مرحله ی ۱ و ۲ ۶۷
 ۳- سله بازی، مرحله ی ۳ تا ۵ ۶۸
 ۴- سله بازی، مرحله ی ۶ تا ۸ ۶۹
 ۵- لی لی بازی ۸۵
 ۶- هف سنگ، مرحله ی ۱ ۸۸
 ۷- هف سنگ، مرحله ی ۲ و ۳ ۸۹

گفتار سی و پنجم، بازی های نمایی

جدول

- ۱- مشخصات راویان ۱۱۸

طرح

- ۱- غربال سرگ ۱۱۰

پیش‌گفتار

برای اولین بار وقتی از طرح پژوهشی چهل‌گفتار در مردم‌شناسی میبد در ۸ جلد با یکی از دوستان پژوهشگر میبدی صحبت کردم با واکنش تندی گفت نه‌نه این کار را نکن برای اینکه هرکس چنین شیوه‌ای در پیش گرفته موفق به‌انجام آن نشده است و در نهایت یکی دو جلدش را چاپ کرده‌است و می‌دانستم که خودش یکی از آن‌جمله‌است. با این حال تترسیدم و کار را آغاز کردم اما اگر به امید دستگاه‌های دولتی و ارگان‌هایی که عنوان حامی و پشتیبان نویسندگان و پژوهشگران یدک می‌کشند می‌نشستم باز تا اید همان می‌شد که دوستم گفته بود. نخست با سرمایه‌ی ناچیز خود شروع کردم و از دفتر ۴ به‌بعد روستا فرزند دوست دست یاری دادند و به‌کمک آمدند. گرچه به‌سرانجام رساندن این پروژه نزدیک به ۱۴ سال طاع کشید اما خوشبختانه به‌بار نشست و این روند کند و لا‌ک‌بشت‌وار کار هم اتفاقاً مزیتی برای آن بود. زیرا در ۱۴ ساله فرصتی بود که اطلاعات هر جلد را روزآمد کنم و تحولات زمان را در آن بازتاب دهم. با این ترتیب مجموعه‌ی ۸ جلدی چهل‌گفتار حاصل پژوهش‌های پی‌گیر دقیقاً ۵۲ ساله است. اولین داداش علمی این کتاب در سال ۱۳۴۵ برای زنده یاد انجوی شیرازی نوشتم که او از همان زمان مرا تشویق به‌آمدن‌سازی برای چاپ می‌کرد و می‌گفت "یکی دیگر از جوونا داره برای شهر خودش مرودشت هم هم‌کار را می‌کنه" منظورش صادق همایونی بود و آخرین یادداشت‌ها مربوط به‌سال ۱۳۹۷ است؛ بنابراین مجموعه‌ی "چهل‌گفتار" نه‌تنها مردم‌شناسی میبد بلکه تاریخ اجتماعی آن‌هم هست. از روزی که من این کار را شروع کردم میبد هنوز یک مجتمع روستایی دور از هم اما با اشتراکات فراوان فرهنگی - اقتصادی بود که خود فرو رفته و کمتر کسی حتی از روی نقشه جای آن‌را می‌دانست. اما امروز میبد شهری یک‌پارچه و مطرح ایران است و مجموعه‌ی چهل‌گفتار روند این تحول عظیم را ثبت و ضبط کرده است و کمتر شهری چنین شناسنامه‌ای دارد. به‌یقین این مجموعه خالی از ایراد نیست به‌ویژه که با دست تنها کاری سترگ را آغاز کرده و به‌انجام رساندم به‌قول معروف دیکته‌ی نانوشته بی‌غلط است. اگر عمری بود در حد توانم بازنگری می‌کنم و دست‌کم در حد سی‌دی آماده‌ی چاپ به‌آیندگان می‌سپارم.

در طول این سال‌ها بسیاری از دوستان براین سیاهه نقد و تقریظ نوشتند و بسیاری هم شفاهاً نظراتشان را گفتند و برخی هم از وجود ایراد خبردادند اما باخواهش و تمنا هم موارد آن‌را نگفتند. من برآن نیستم که ادعا کنم با این ۸ دفتر پرونده‌ی مردم‌شناسی میبد بسته‌شده و کار به‌سرآمده است. بسیاری از آنچه طرح کرده‌ام در حد نقشه‌ی راه بوده‌است. در واقع کلنگی زده‌ام به‌این امید که همت جوانان علاقمند و دانشمند بدرقه‌ی راهم باشد و آن‌را به‌سرانجامی برسانند.

به بسیاری از کسان باید سیاس بگویم که با بردباری و بزرگواری مرا در خلق این اثر یاری کردند. نخستین آن‌ها همسرم مرضیه کیانیان است که به راستی اگر گذشت کریمانه‌ی او نبود نمی‌توانستم ساعت‌ها وقتی که به‌او تعلق داشت و باید صرف همگامی و همراهی با او می‌شد به این کار اختصاص دهم. چیزی که ارزش کار او را فزون‌تر می‌کند این که میبیدی نیست و این همه برای میبد هزینه کرده است. سه‌دسته گلم پانته‌آ و زویا و آناهیتا و همسرانشان نیز فراوان یاری و همراهی کردند. زویا با پشت کار خستگی ناپذیر در پی‌گیری مراحل خرید نسخه‌های بسیاری از مجلدات مختلف که روی دستم مانده بود به وزارت ارشاد تا حد زیادی مرا از شرمندگی اسپانسرها رها ساخت و در بازگرداندن بخشی از سرمایه‌ی دوستانی که با سالی صدر در چاپ سه‌جلد از این مجموعه سرمایه‌گذاری کرده بودند کمک کرد.

از دیگر کسانی که بحق باید سپاس‌گزار باشم مهندس اکبر فرسا و مهندس محمدحسین کارگر شورکی هستند که همواره به‌هون و رحمت دهی آنان بوده‌ام، فرسا به‌ویژه با خواندن نسخه‌ی این دفتر قبل از چاپ لغزش‌ها و نکات ارزشمندی یادآور شد که بسیار جای سپاس دارد. قدردان خدمات حبیب عبادی هستم که زمینه‌ساز کمک‌های مالی آینده‌ی من شد و می‌ستایم همراهی‌ها و هم‌گامی‌های برادرزاده‌ام محمدرضا جانب‌اللہ فیروزآبادی را که درهمی، زمینه‌ها از توزیع کتاب گرفته تا همگامی در تکمیل کسری و کمبودهای اطلاعاتی پژوهش‌هایم با حضور یا بیاب خودم بسیاری شب‌ها و روزها صرف وقت کرد. از صاحب‌منصبان و علما و فضلاء میبد حضرات ایت‌الله دکتر علیرضا اعرافی نماینده‌ی امام و امام جمعه‌ی محترم میبد، زنده‌یاد حجت‌الاسلام سیدجلال یحیی‌زاده نماینده‌ی سابق تفت و میبد در مجلس شورای اسلامی جناب آقای حسین فلاح فرماندار محترم میبد و آقای سیدحسین اسعدی در زمان مسئولیت اداره‌ی ارشاد که پیوسته مشوق و حامی این جانب بوده‌اند صمیمانه سپاس‌گزارم.

پس. جانب‌اللہ فیروزآبادی

پهران، فروردین ۱۳۹۷

۱- اشاره به دکتر محمود رشیقی فیروزآبادی (دفتر چهارم) مهندس اکبر فرسا، فوزیه صادقی میبیدی (دفتر پنجم) و دکتر سیدرضا سعیدی فیروزآبادی (دفتر ششم) است. البته بازگشت سرمایه در مورد دکتر محمود رشیقی فیروزآبادی صلق نمی‌کند زیرا بنا به خواست خودشان بیشتر کتاب‌ها مجاناً توزیع شد و بخشی هم که به فروش رفت وجه آن بارضایت خودشان به هزینه‌های جنبی چاپ دفتر ششم اختصاص یافت که بازگشتی نداشت.